

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Žiniasklaidos laikas. Mintys tekstų parašėse (2)

2013-10-18

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Publicistika

AUTORIUS: Aurimas Švedas

DATA: 2013-10

Žiniasklaidos laikas. Mintys tekstų parašėse (2)

Aurimas Švedas

1. Tema

Pirmąjį rudens mėnesį, rugsėjo 23 d., paminint Žydų genocido dieną bei Vilniaus geto likvidavimo 70-ąsias metines, daug kalbėta apie vieną didžiausių mūsų tautos tragedijų, kurios metu buvo sugriauti žydiškojo pasaulio Lietuvoje pamatai. Sklaidant spaudą, kurioje buvo apmąstoma sudėtinga praeitis bei jos akistatos su dabartimi, dėmesį patraukė pora tekstų, o tiksliau – keletas juose užrašytų sakinių. Vyganto Vareikio straipsnyje „Ką padarė Amalekas...“ (*Šiaurės Atėnai*, Nr. 35) į klausimą, kokios priežastys lėmė tai, jog Lietuva buvo užlieta baisios smurto prieš žydus bangos, atsakoma paprastai, tačiau tuose keliuose žodžiuose telpa itin daug dalykų: „Sakoma, kad tokie buvo laikai. Laikai yra tokie, kokius mes juos padarome.“

Kaip mes prisimename tuos laikus dabar? Birutė Garbaravičienė savo komentare „Ritualai ir atmintis“ konstatuoja: „Gal didžiausia problema tai, kad režiant kalbas iš oficialių ir neoficialių tribūnų Holokausto aukos paverčiamos skaičiais ir miglose paskandinama bet kokia empatijos galimybė.“ (*IQ, Spalis*)

Kartais žongliravimo žodžiais metu sukuriame abejingumo šarvus sugeba pramušti menininko paleista strėlė. Rugsėjo mėnesio renginių, skirtų Vilniaus geto likvidavimo metinėms, gausoje (IV litvakų kongresas, kelios mokslinės konferencijos, diskusijos, parodos, filmų peržiūros) išsiskyrė Lietuvos nacionalinio dramos teatro premjera – Tadeuszo Słobodzianeko pjesės „Mūsų klasė“ pastatymas. Scenografas Marijus Jacovskis, kalbėdamas apie pastarąjį spektaklį, pabrėžė: „...mėginame pažvelgti į skirtingus žmogaus prigimties aspektus, atsiskleidžiančius konkrečiose specifinėse aplinkybėse“ (*Literatūra ir menas*, Nr. 34). Ar režisierėi Yanai Ross ir visai kūrybinei grupei pavyko „atrakinti“ Tadeuszo Słobodzianeko pjesės tekstą? Ar „Mūsų klasė“ taps paskata lietuvių visuomenei užsiimti savistaba? Kol kas palikime teatro kritikų rašomus ne itin geranoriškus verdiktus nuošalyje. Juos dar turės patikrinti laikas.

Į pasaulio litvakų kongresą atvykęs rašytojas Grigorijus Kanovičius, bendraudamas su „Veido“ žurnaliste, suformulavo mintį, kuria, tarytum, apibendrinama jo romanuose kurta litvakų saga: „Man atrodo, žydų laikotarpis Lietuvoje baigėsi, nors to nenori pripažinti žydai, dar gyvenantys Lietuvoje, ir lietuviams tai nesmagu girdėti.“ (*Veidas*, Nr. 38)

Tikiuosi, kad garbus rašytojas klysta.

2. Epochos paveikslas

Praeitį galima prisiminti ir pasakoti įvairiais būdais. Poetas Kęstutis Navakas tai daro su dendiška elegancija, istoriją paversdamas nesibaigiančiu autodekonstruktyviu psychodeliniu *hepeningu*. 2005-aisiais pasirodė bohemiškų esė, rašytų 1994–1996 metais, rinktinė „Gero gyvenimo kronikos“. Kada nors šias kronikas balansuojantis ant literatūrologijos ir istorijos mokslų sandūros tyrinėtojas skaitys taip pat įdėmiai, kaip XX a. pradžioje Johanas Huizinga studijavo riterių romanus, siekdamas atkurti Viduramžių rudens atmosferą.

„Šiaurės Atėnuose“ poetas visai neseniai dar kartą grįžo prie puikiai įvaldyto žanro, paskelbdamas šį bei tą „Iš Kauno bohemos gyvenimo“ (Nr. 37), kuris prasidėjo... Atvirai sakant, tikslių chronologinių gairių K. Navako tekste nėra. Vėlyvojo sovietmečio, pamažu išvirstančio į savo priešybę, kioskelių kapitalizmą, paveikslą K. Navakas piešia plačiais mostais. Todėl teksto autoriui, kilniai ignoruojančiam faktologines detales, pavyksta daug svarbesni dalykai, o būtent – atkurti epochos atmosferą.

3. Pokalbis

Žurnale „Kultūros barai“ savo straipsnius publikuojantis Tomas Kavaliauskas deda nuosekliai pastangas, kad šio leidinio skaitytojai turėtų galimybę susipažinti su raiškiomis Vakarų pasaulio ir Vidurio Europos asmenybėmis, jų konstruojamomis idėjomis bei pastarųjų inspiruojamais procesais intelektualinėje bei kultūrinėje sferose. T. Kavaliauskas 2013-aisiais „Kultūros barų“ puslapiuose paskelbė savo pokalbius su Zygmutu Baumanu, Vladimiru Tismaneanu, Ladislavu Cabada, Jiříu Dědečeku, Christianu Giordano, Andreasu Johanssonu Heino ir Niklasu Bernsandu. Paskutiniame, 9-ajame, žurnalo numeryje publikuotas T. Kavaliausko pokalbis su ukrainiečių politologu Volodymyru Kulyku „Dvikalbiškumo asimetrija, atminties ideologija ir kultūrinė įvairovė Ukrainoje“.

V. Kulykas – vienas solidžiausių XXI a. Ukrainoje vykstančių etnopolitinių procesų tyrinėtojų, kurio akademinė sfera apima atmintį ir tapatybės politiką, nacionalizmo formų raidą bei raišką, medijų diskursą ir dar daug įvairių dalykų. Pokalbyje su T. Kavaliausku V. Kulykas išraiškingai analizuoja Ukrainos regioninį skilimą (kolektyvinės atminties ypatumų, kalbos pasirinkimo, politinės orientacijos atžvilgiu) bei ją nulėmusias priežastis; nusako ukrainiečių savivokos bei santykio su rusų kalba ir kultūra ypatumus; aptaria globalizacijos procesų įtaką rusų kalbos kaip *lingua franca* naudojimui posovietiniame regione; paliečia atminčių karų Ukrainoje priežastis bei pasekmes.

Šį pokalbį rekomenduoju visiems, kurie nori susivokti, kuo ir kaip gyvena Ukrainos visuomenė, kuriai Vilniuje lapkričio mėn. vyksiantis „Rytų partnerystės“ programos viršūnių susitikimas galbūt taps lūžio tašku.

4. Reiškinių skrodimas

Žurnalo „Valstybė“ spalio mėn. numeryje paskelbtas tekstas „Sukrečiantys apklausos rezultatai“. Leidinio redakcijos užsakymu visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“ klausė Lietuvos piliečių, kurie iš išvardytų 11 asmenų (Aleksandras Kwaśniewskis, Jekaterina II, Algirdas Brazauskas, Antanas Smetona, Michailas Muravjovas, Josifas Stalinas, Vytautas Landsbergis, Antanas Sniečkus, Vladimiras Putinas, Andrius Kubilius, Borisas Jelcinas) padarė didžiausią neigiamą įtaką Lietuvos valstybei ir jos gyventojams. 1000 apklausoje dalyvavusių respondentų atsakymai gali sugluminti, pašiurpinti arba prajuokinti (nelygu melancholikas, pesimistas ar mizantropas esate), nes didžiausių niekšų naujausioje Lietuvos istorijoje trejetukas, anot apklausos rengėjų, atrodo taip: 1) J. Stalinas; 2) A. Kubilius; 3) V. Landsbergis.

Operuodama sociologinio tyrimo duomenimis, žurnalo „Valstybė“ redakcija daro neguodžiančias išvadas apie lietuvių visuomenės dvasinės sveikatos būklę, istorinę atmintį, savivertę ir pastaruosius dalykus formuojančius faktorius, tarp kurių minima ir negeranoriška Rusijos veikla.

Šiuo atveju galima ilgai samprotauti apie sociologinių apklausų (ne)reprezentatyvumą nulemiančias aplinkybes ir analizuoti „Vilmorus“ vykdytą tyrimą, keliant begalę klausimų (Kodėl pasirinktas „uždaro tipo“ apklausos tipas, neleidžiantis respondentui pačiam siūlyti „niekdarių“ pavardes? Kokiais principais remiantis atrinktos 11 asmenybių? Kodėl jų tik 11, o ne, tarkim, 20 ar 50? Kas lėmė tai, jog į sąrašą įtrauktas, atrodytu, niekuo dėtas Aleksandras Kwaśniewskis, tačiau „užmiršta“ Józefo Piłsudskio asmenybė? Ar buvo tikslinga apsiriboti tik iš esmės XX asmenybėmis, potencialių „blogiečių“ sąrašą „atskiedžiant“ dviem XIX ir XVIII a. gyvenusiomis personalijomis?). Akivaizdu viena – net ir abejojant „Valstybės“ inicijuoto tyrimo reprezentatyvumu, tenka pripažinti, jog jis atskleidė tai, apie ką praeities tyrinėtojai kalba jau ne pirmus metus: lietuvių visuomenės savivokos ypatumai signalizuoja tam tikrą, nerimą keliančių emocijų bei mąstymo stereotipų raišką. Tikėdami, kad A. Kubilius ir V. Landsbergis yra vieni daugiausiai Lietuvos valstybei ir tautai pakenkusių žmonių, mes tuo pat metu prisipažįstame, jog nepriklausomybę suprantame kaip duotybę „iš viršaus“; atskleidžiame, jog pavargome nuo dabarties ir paklydome tarp išblukusių idėjų bei ideologinių orientyrų; išsiduodame, kad mūsų atmintis ne tik fragmentuota, bet ir netvari.

5. Sukaktis

Prabilus apie istorinę atmintį, tenka užsiminti ir apie ją formuojančius veiksnus. Kinas bei televizija šiuo atveju atlieka itin svarbų vaidmenį.

Lietuviškasis kinematografas sovietmečiu sukūrė ne vieną filmą, kuriame pateikta praeities siužetų interpretacija arba meninės vaizduotės sferoje užgimusio pasakojimo įvedimas į tam tikrą istorinį „foną“ padarė didžiulę įtaką visuomenės savivokai. Suformulavus šią tezę, tenka pripažinti, kad per visą nepriklausomybės laikotarpį nedaug pasistūmėta nuo konkrečių sovietmečio kultūros fenomenų vertinimų (kartais suformuluotų paskubomis) jų analizės link, operuojant tam tikrais teoriniais arba metodologiniais instrumentais. O atidesnis žvilgsnis į tokius kino arba televizijos filmus, kaip Vytauto Žalakevičiaus „Niekas nenorėjo mirti“, Marijono Giedrio „Herkus Mantas“, Balio Bratkausko „Tadas Blinda“, Almanto Grikevičiaus „Jausmai“ galėtų ne tik pagelbėti perprantant šiuose kūriniuose glūdinčius pranešimus, bet ir suvokti, kaip tie pranešimai iki šiol aktyviai veikia mūsų savivoką.

Žurnalo „Kinas“ 3 numeryje galima rasti tekstą „*Tadui Blindai - 40 metų*“. Šio straipsnio autorius Kazimieras Pūras 1960–1968 m. vadovavo Lietuvos televizijos informacijos ir meninių laidų redakcijoms, o 1968–1988 m. buvo „Lietuvos telefilmo“ scenarijų redakcijos kolegijos vyriausiasis redaktorius. Taigi, turime retą galimybę pažvelgti į kelių lietuvių kartų itin mėgto televizijos filmo kūrimo procesą jo dalyvio akimis. Kazimieras Pūras savo straipsnyje pasakoja, kaip Lietuvoje 7-ajame dešimtmetyje gimė mintis, jog „mūsų liaudyje plačiai paplitusi *svieto lygintojo* tema galėtų tapti intriguojančiu serialu“; kaip sumanymą pavyko „prastumti“ Maskvoje ir kaip vyko premjerinė telefilmo peržiūra, kurioje dalyvavo ir sovietų Lietuvos „šeimininkas“ – Antanas Sniečkus.

Kazimiero Pūro pasakojimas patvirtina hipotezę, jog kultūros ir istorijos politiką anuomet kūrę žmonės ne atsitiktinai ėmėsi Žemaitijos *razbaininko* temos. Tado Blindos personažas padėjo perkelti visuomenės dėmesį nuo kinematografiškų XIX a. sukilimų dalyvių likimų prie arkliavagio istorijos, kuri iki šiol yra prikausčiusi mūsų dėmesį. Pačius svarbiausius Tado Blindos mito radimosi mazgus yra sumaniai išnarsčiusi Viktorija Daujotytė (*Metai, 2011, Nr. 7*), o į klausimą, kokias vertybes bei idėjas šiandienos lietuviams teigia sovietmečiu ir posovietinėje epochoje kurti Tado Blindos personažai, dar reikės atsakyti.